

سۇئال

تەۋھىدنىڭ مەنىسى نېمە ؟ ۋە تۈرلىرىچۇ ؟

تەپسىلى جاۋاب

مەدھىيە ئاللاھقا بولسۇن .

تەۋھىدنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى : (وَحْدٌ ، يَوْحِدُ) سۆزىنىڭ ھەركەتنام شەكلى بولۇپ ، ئاللاھقا بىرلىكنى مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ زاتى ياكى سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ياكى ئۇنىڭغا شىرىكلىشىدىغان بىرى يوق ، ۋە ئۇ يالغۇز دەپ سۈپەتلەش .

ئەرەبلەر : ۋاھىد ، ئەھەد ، ۋەھىد دەيدۇ . ھەممىسى بىر دىگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدۇ . شۇڭا ئاللاھ ۋاھىد دىيىلسە ، بۇنىڭ مەنىسى : بارلىق ئەھۋالدا ئۇنىڭ شىرىكلىرى ياكى تەڭداشلىرى يوق ، دىگەن بولىدۇ . شۇڭا تەۋھىد بولسا ئاللاھنى بىر ، ئوخشىشى يوق دەپ بىلىش . شۇڭا كىمكى ئاللاھنى مۇشۇنداق تونۇمايدىكەن ، ياكى ئۇنى بىر ، شىرىكى يوق دەپ سۈپەتلىمەيدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشەنگۈچى ئەمەس .

تەۋھىدنىڭ شەرىئى ئىنىقلىمىسىغا كەلسەك : ئۇنىڭ پەرۋەردىگارىلىقى ، ئىلاھلىقى ، ئىسىملار ۋە سۈپەتلىرىدە ھېچقانداق شىرىكى يوق دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىد ياكى ئەھەد ئاتالغۇسى ۋە ئۇنىڭ تۈرلەنمىلىرى مۇشۇ مەنىدە كىتاب ۋە سۈننەتتە قوللۇنۇلغان . ئۇلاردىن :

ئېيتقىنىكى ، ئۇ بولسا بىر ئاللاھتۇر . ..

سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر؛ ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر ، ناھايىتى مېھرىباندۇر . [بەقەرە (ئىنەك) : 163]

اللە ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر ، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولدى . بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر . ئەگەر ئۇلار ئېيتىۋاتقان سائىزلىرىدىن قايتىمىسا ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق نازابقا قالدۇ . [مائىدە (داستىخان) :

[73]

بۇ مەنىدىكى ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ .

سەھىھۇل بۇخارىي (7372) ، مۇسلىم (19) دا نەقىل قىلىندىكى ، ئىبنى ئەبباس مۇنداق دىگەن : " پەيغەمبەر (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇئاز بىن جەبەلنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە ، ئۇ ئۇنىڭغا مۇنداق دىدى : **سەن كىتاب كىشىلىرىدىن بولغان بىر خەلقنىڭ قېشىغا بارغىلىۋاتىسەن . شۇڭا سىنىڭ ئۇلارنى چاقىرىدىغان بىرىنچى نىمە ئاللاھنىڭ بىر**

ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش بولسۇن . ئەگەر ئۇلار ئۇنى ئۇنى تونۇسا ، ئۇلارغا: ئاللاھنىڭ بىر كېچە-كۈندۈزدە ئۇلارغا بەش نامازنى پەرز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار ناماز ئوقۇسا ، ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ مال-مۈلكىدە زاكاتنى پەرز قىلغانلىقىنى ، بايلىرىدىن ئېلىنىپ كەمبەغەللىرىگە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار بۇنىڭغا قوشۇلسا ، ئۇلاردىن ئالغىن . بىراق كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى مىلىدىن نىرى بولغىن .

سەھىيە مۇسلىمدا (16) ئىبنى ئۇمەردىن نەقىل قىلىندىكى ، پەيغەمبەر (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دىگەن : ئىسلام بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشىنىش ، پەرز نامازنى ئادا قىلىش ، زاكات بېرىش ، روزا تۇتۇش ۋە ھەج . بۇ بارلىق تېكىستلەردىكى تەۋھىدىتىن مەقسەت – (بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى) گۇۋاھلىق سۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ، ئۇ بولسا ئاللاھ پەيغەمبىرى مۇھەممەد (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتى بولۇپ ، قۇرئان ۋە ھەدىيسلەردە بۇ سۆزلەر ۋە ئاتالغۇلار كەلگەن . مۇئازدىن نەقىل قىلىنغان يۇقارقى ھەدىيسنىڭ بەزى نەقىللىرىدە : سەن ئەھلى كىتابتىن بولغان خەلقنىڭ قېشىغا كىلسەن ، شۇڭا سەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلگەندە ، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقى ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشكە چاقىرىغىن . [بۇخارىي نەقىل قىلغان ، 1496]

ئىبنى ئۇمەرنىڭ يەنە بىر ھەدىيسىدە دېيىلدىكى ، پەيغەمبەر (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دىگەن : ئىسلام بەش نەرسىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ، ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش . [ئۇنى مۇسلىم نەقىل قىلغان ، 16]

بۇ بولسا تەۋھىدىنىڭ بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ، ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش سۆزىنىڭ ماھىيىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . ھەمدە بۇ بولسا ئاللاھ ئىنسان ۋە جىننىڭ ھەر ئىككىلىسىگە پەيغەمبىرى بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام . ھەمدە ئاللاھ ھېچكىمدىن ئۇنىڭدىن غەيرى دىنغا رازى بولمايدۇ .

ئاللاھ مۇنداق دىگەن : ھەقىقەتەن ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى دىن بولسا ئىسلام . [ئال ئىمران (ئىمران ئائىلىسى) : 19] كىمكى ئىسلام (دىندىن) غەيرى دىننى تىلەيدىكەن ، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر [ئال ئىمران (ئىمران ئائىلىسى) : 85]

بۇ چۈشىنىشلىك بولغان بولسا ، يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كىرەككى ، ئالىملار تەۋھىدىنى ئۈچ تۈرگە ئايرىدى . ئۇلار : تەۋھىد رەبۇبىيە (پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك) ، تەۋھىد ئۇلۇھىيە (ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) ، ۋە تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات (ئىسىم ۋە سۈپەتلەردىكى بىرلىك)

پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك : ئاللاھ يارىتىش ، ھۆكۈمرانلىق ، باشقۇرۇش ، ھاياتلىق بېرىش ۋە جان ئېلىشقا ئوخشاش ۋە باشقا ئىش – ھەرىكەتلىرىدە بىر ۋە يالغۇز دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىدىنىڭ كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللىرى ناھايىتى كۆپ . ئۇنىڭ بىر قىسمىنى بىلىش ئۈچۈن 13532 – سۇئالغا قاراڭ . كىمكى ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى بار ياكى ئاللاھتىن باشقا بۇ كائىناتنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ، ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان ھۆكۈمران بار دىسە ، تەۋھىدىنىڭ بۇ تەرىپىنى ئىنكار قىلغان ، ھەمدە ئاللاھنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ .

بۇرۇنقى كاپىرلار تەۋھىدىنىڭ بۇ تەرىپىنى ئومۇمەن قوبۇل قىلغان ، گەرچە ئۇلار ئۇنىڭ بىر قىسىم تەپسىلاتلىرىدا باشقىچە بولسىمۇ . ئۇلارنىڭ بۇنى ئىقرار قىلغانلىقى ھەقتىكى ئىسپاتلار قۇرئاننىڭ بىر نەچچە ئايەتلىرىدە تېپىلىدۇ :

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: **ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى، كۈننى ۋە ئاينى كىم (بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن)**

بويسۇندۇردى؟ دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: **الله** دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (الله نىڭ ئىبادىتىدىن) باش تارتىدۇ! . »

[ئەنكەبۇت (ئۆمۈچۈك) : 61]

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: **بۇلۇتتىن يامغۇر سۈيىنى چۈشۈرۈپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تېرىلدۈرگەن كىم؟** دەپ سورىساڭ،

ئۇلار چوقۇم **الله** دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئېيتقىنىكى، (سىلەرگە قارشى پاكىتلار بار بولغانلىقتىن) **جىمى ھەمدۇسانا الله غا**

خاستۇر، بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇ ساۋىزلىرىدىكى زىددىيەتنى) چۈشەنمەيدۇ . »

[ئەنكەبۇت (ئۆمۈچۈك) : 63]

ئەگەر سەن ئۇلاردىن ئۇلارنى **كىم خەلق ئەتكەنلىكلىرىنى سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم؟** **الله** دەيدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (الله غا ئىبادەت

قىلىشتىن بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا) **بۇرۇلۇپ كېتىدۇ .** [زۇخرف (ئالتۇن بىزەكلەر) : 87]

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ شۇنى بايان قىلىدۇكى ، كاپىرلار ئۇنىڭ ياراتقۇچى ، پادىشاھ ، ۋە تىزگىنلەپ تۇرغۇچى ئىكەنلىكىنى ئىقرار

قىلىدۇ . بىراق شۇنداقتىمۇ ، ئۇلار يالغۇز ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلمايدۇ . بۇ ئۇلارنىڭ زۇلۇمنىڭ كاتتىلىقى ، يالغانچىلىقىنىڭ

قاتتىقلىقىنى ، ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەقىل-ئىدراكىنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ .

شۇڭلاشقا ، كىمكى بۇ تەۋھىدىنى ھەقىقەتەن ئىتراپ قىلسا ، ئۇ ھەم جەزمەن ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقىنى بىرلىكلىكىنى ئىتراپ

قىلىشى كىرەك .

ئىلاھلىقىنى بىرلىك : بۇ بولسا سۆز بولسۇن، ئىش-ھەركەت بولسۇن ئىچكى ۋە تاشقى بارلىق ئىبادەتلەرنى يالغۇز ئاللاھقىلا

بىغىشلاشنى ، ھەمدە ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نىمىگە ، ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئىبادەت قىلماسلىقىنى كۆرسىتىدۇ .

ئاللاھ مۇنداق دىگەن : **پەرۋەردىگارنىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىشىڭغا ھۆكۈم قىلىدۇ .** [ئىسرا (كېچىدە سەپەر قىلىش) :

[23]

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ھەمدە ئۇنىڭغا ھېچنەمىنى شىرىك قىلماڭلار .

[نىسا (ئاياللار) : 36]

ئۇنى بەندىنىڭ بارلىق ئىش-ھەركەتلىرىنى پەقەت ئاللاھقىلا بىغىشلاش دەپ تونۇش مۇمكىن .

ئۇنىڭ تەھىيد ئۇلۇھىيە(ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب ، ئۇ تەئەللۇھ لىلاھ سۆزىدىن شەكىللەنگەن . يەنى

ئاللاھقا مۇھەببەت ۋە ئۇلۇغلاش بىلەن ئىبادەت قىلىش .

ئۇ يەنە تەھىيد ئىبادەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ ، چۈنكى بەندە ئاللاھقا ئۇ بۇيرىغاننى قىلىش ، ئۇ چەكلىگەندىن ساقلىنىش ئارقىلىق

ئىبادەت قىلىدۇ .

ئۇ يەنە تەلەپ ، مەقسەت ۋە ئىرادىدىكى بىرلىك دەپمۇ ئاتىلىدۇ . چۈنكى بەندە پەقەت پاك ئاللاھنىڭ يۈزىنىلا (رازىلىقىنىلا)

ئىزدەيدۇ ، مەقسەت قىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ-دە ، ئاللاھقا دىنى ساپ ئۇنىڭغىلا قىلغان ھالدا ئىبادەت قىلىدۇ .

مانا بۇ تۈر بولسا ئىنسانلار ئۇ ھەقتە ئىزىپ كىتىۋاتقان ھەمدە ئۇ سەۋەپلىك پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن ، كىتاپلار چۈشۈرۈلگەن تەۋھىد . مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئالەم يارىتىلغان ۋە قانۇن-شەرىئەتلەر بىكىتىلگەن ، ھەمدە ئۇ ھەقتە پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ خەلىقلرى ئوتتۇرىسىدا بەس-مۇنازىرىلەر پەيدا بولغان . شۇنىڭ بىلەن ، كاجلار ھالاك بولغان ۋە ئىشەنگۈچىلەر قۇتقۇزۇلغان .

كىمكى بۇ تەۋھىد ھەققىدە ئازىدىكەن ، مەسىلەن ، ئىبادەتنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھتىن باشقا بىرىگە بىغىشلايدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئىسلام چىگىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن ھەمدە توغرا ئىتىقادتىن يىراقلاشقان بولىدۇ . ئاللاھتىن سالامەتلىكنى سورايمىز . ئىسىملار ۋە سۈپەتلەر تەۋھىدىگە كەلسەك : ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىنى ئىتراپ قىلىش ۋە ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھىچكىم يوق دەپ ئىشىنىش . بۇ تەۋھىد ئىككى پىرىنسىپنى ئاساس قىلىدۇ :

بىرىنچى : مۇقەررەرلەشتۈرۈش : يەنى ئاللاھ ئۆز كىتابىدا ئۆزىگە مۇقەررەرلەشتۈرگەن ياكى پەيغەمبىرى (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) ئۇنىڭغا مۇقەررەرلەشتۈرگەن گۈزەل ئىسىملار ۋە يۈكسەك سۈپەتلەرنى ئاللاھنىڭ سەلتەنتى ۋە ئۇلۇغلىقىغا لايىق دەرىجىدە بۇرمىلىماستىن ، مەنىلىرىنى ئۆزگەرتىمەستىن ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىتىنى ئىنكار قىلماستىن ياكى ئۇلارنىڭ قانداقلىقىنى مۇزاكىرە قىلماستىن مۇقەررەرلەشتۈرۈش .

ئىككىنچى : ئىنكار قىلىش : يەنى ئاللاھتا ھەرقانداق ئەيىپ-ئۇقساننىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىش ھەمدە ئاللاھ ئۆزى ھەققىدە ئىنكار قىلغان كەمچىلىك سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىش . بۇنىڭ دەلىلى : **ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھىچنەرسە يوق . ھەمدە ئۇ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ، كۆرۈپ تۇرغۇچى . شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىدە مەخلۇقاتلىرى بىلەن ھەرقانداق ئوخشاشلىقنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلدى . ھەمدە ئۇنىڭ ئۆزىگە لايىق دەرىجىدە مۇكەممەل سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى مۇقەررەرلەشتۈردى . ئۇ ھەممە ئەيىپ-ئۇقساندىن پاكتۇر .**

[(الحجة في بيان المحجة 1 / 305) و (لوامع الأنوار البهية 1 / 57)] كە قاراڭ .